

Adomo Mickevičiaus *Vėlinės* XX a. pirmos pusės Vilniaus teatre

Helmutas Šabasevičius

Vilniaus dailės akademija

Maironio 6, LT-01124 Vilnius

helmutas.sabasevicius@vda.lt

——— Straipsnyje apžvelgiami Adomo Mickevičiaus *Vėlinių* interpretavimo atvejai XX a. pirmoje pusėje Vilniuje, daugiausia dėmesio skiriant spektaklio vaizdiniais aspektams, atkreipiant dėmesį į scenografų, dailininkų indėlį kuriant šio veikalo formas ir siekiant įprasminti poeto vizijas. Iki Antrojo pasaulinio karo *Vėlinės* Vilniuje buvo pastatytos septynis kartus, spektaklio meninės formos priklausė nuo XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje susiklosčiusio literatūrinio teatro tradicijos. Iš visų pastatymų Vilniuje labiausiai išsiskyrė paskutinytis, kurį sukūrė lenkų režisierius Leonas Schilleris ir dailininkas Andrzejus Pronaszka, siekęs meninės formos raiškumo, paprastumo ir simboliškumo, savo vaizdiniais pasiūlymais aktyviai dalyvavęs kuriant konceptualią plastinę spektaklio formą. *Vėlinių* pastatymai atspindi meninių principų modernizaciją, tačiau tuo pat metu – ir gana konservatyvų teatro žiūrovų požiūrį į menines naujoves, šio laikotarpio stereotipus, susidariusius įvaizdinant ir vertinant Adomo Mickevičiaus kūrybą.

Reikšminiai žodžiai: Adomas Mickevičius, *Vėlinės*, Vilnius, Andrzejus Pronaszka.

Adomo Mickevičiaus (1798–1855) *Vėlinės* – vienintelis poeto kūrinys teatrui, nors rašytas nenuosekliai ir galiausiai nebaigtas. Tačiau jo pastatymai XX a. pirmos pusės teatre, ypač kultūrinėje erdvėje, kuri, nepaisant daugiau nei šimtmetį prarastos nepriklausomybės, saugojo Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) tapatybės bruožus, buvo gana dažni ir padarė didelę įtaką tą tapatybę toliau palaikant ir formuojant.

Vėlinės kituose kalbiniuose ir meniniuose kontekstuose pradėjo tvirtintis XIX a. viduryje. Dar 1837 m. vertėjo ir leidėjo Liudviko Adomo Jucevičiaus (1813–1846), kurio dėka Lietuvos kultūroje įsitvirtino legenda apie Jūrą ir Kastytį, pastangomis nedidelis *Vėlinių* fragmentas – „Aplankymas“ – buvo išverstas į lietuvių kalbą, išspausdintas leidinyje *Šiuolaikinių lenkų poetų ištraukos, išverstos į lietuvių kalbą*¹ ir pradėjo šio veikalo įsitvirtinimo lietuvių kultūroje istoriją. A. Mickevičiaus veikalus Lietuvos istorijos temomis – *Poną Tada, Konradą Valenrodą, Gražinę* – Lietuvos menininkai iliustravo gana dažnai (minėtini Vincento Smakausko (1797–1876), Vladislavo Neveravičiaus (1814–1888), Kazimiero Alchimavičiaus (1840–1916), Mykolo Elviro Andriolio (1836–1893) kūriniai), o *Vėlinės* pirmiausia pasirodė teatro scenoje. Šio veikalo fragmentai pirmą kartą nuskambėjo Nacionaliniame teatre Krokovoje, kai 1848 m. rugsėjo 3 d. buvo suvaidintas epizodas *Senatorius Novocilcevas*, įtrauktas į programą, kurioje taip pat atlikta komedija *Pulkininkas Veliogorskis* ir sparčiai populiarėjantis stilizuotas ispanų šokis *La Cachucha*. Po dešimtmečio, 1857-aisiais, *Vėlinių* ištrauką į savo beneficiją įtraukė Vilniaus teatro aktorius Józefas Surewiczius (1805–1892)². Dar keiseriais metais anksčiau būtent Vilniuje Stanisławas Moniuszka (1819–1872), remdamasis Adomo Mickevičiaus kūriniumi, pradėjo rašyti kantatą *Šmėkla*, kuri buvo užbaigta kompozitoriui jau išvykus iš Lietuvos.

Pirmasis ir labai plačiai buvusios ATR erdvėje nuskambėjęs teatrinis *Vėlinių* variantas – Stanisławo Wyspiańskio (1869–1907) inscenizacija, kurios premjera įvyko Miesto teatre Krokovoje 1901 m. spalio 1 dieną. Minima, kad spektaklio scenografiją sukūrė pats Stanisławas Wyspiańskis, nors afišose įrašytos dailininkų dekoratorių Jano Spitzziaro (1855–1915) ir Stanisławo Maksymiliano Jasięńskio (1853–1929) bei šiandien mažai žinomo kostiumininko Ludwiko Rozwadowicziaus pavardės.

1 *Wyjątki z nowoczesnych poetów polskich, tłumaczone na język litewski*, Wilno, 1837.

2 Vida Bakutytė, *Vilniaus miesto teatras: egzistencinių pokyčių kelias. 1785–1915*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 125.

Labai gerai buvo įvertintas Konrado-Gustavo vaidmenį atlikęs Andrzejus Mielewskis (1866 ar 1867–1916); spektaklio proga buvo išleista keliolika fotografuotų – tikėtina – spektaklio mizanscenų, kuriomis gali- mai rėmėsi ir spektaklio kituose teatruose statytojai. Spektaklio pabaigo- je A. Mielewskio herojus įgaudavo paties A. Mickevičiaus pavidalą, sumo- deliuotą remiantis garsiuoju Valentino Vankavičiaus (1799–1842) sukurtu portretu, kurio vienas variantas saugomas Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje Vilniuje, kitas – Nacionaliniame muziejuje Varšuvoje.

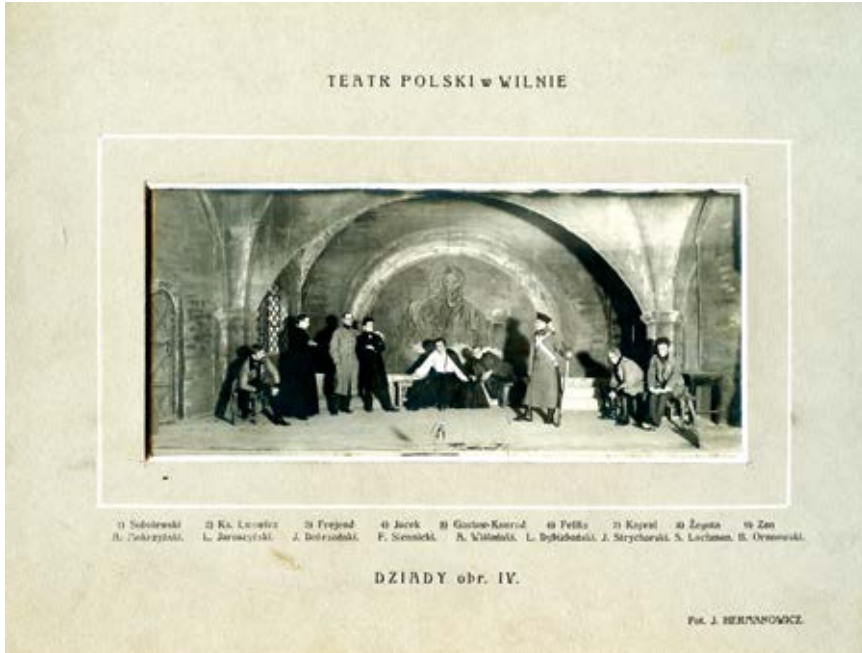
Vilnius XX a. pirmoje pusėje užima ypatingą vietą *Vėlinių* sce- ninio gyvenimo istorijoje, nes Lietuvos sostinėje, įvertinant šio laikotarpio geopolitinį kontekstą, šis veikalas buvo statomas daugiausia kartų³. Būtent S. Wyspiansko *Vėlinių* inscenizacija pasinaudojo pirmojo Vilniuje parody- to spektaklio pagal šį veikalą kūrėjai – į savo repertuarą *Vėlines* įtraukė Nunos Młodziejowskos (1884–1958) Lenkų teatras, nuo 1906 m. kurį laiką veikęs Vilniuje Rotušėje buvusiame Miesto teatre (**premjera – 1906 11 25**). Spektaklį režisavo Józefas Nikodemus Popławskis (1857–1921), jame buvo naudojama ir Stanisławo Moniuszkos kantatos *Šmėkla* muzika.

Po spektaklio pasirodžiusiose recenzijose nedaug dėmesio buvo skirta jo formos dalykinei analizei, taip pat ir scenografijos apibūdinimui – apie spektaklį kalbėta kaip apie patyrimą, kur „visi kartu ir kiekvienas ats- kirai mąsto, kaip sukuriama ta visuma, iš kurios visi tiek daug tikėjosi, apie kurią ilgai svajojo. Atsakomybės jausmas buvo visuotinis“⁴. Minėti atskiri paveikslai – *Kapinės*, *Koplyčia*, tačiau daugiausia analizuota aktorių vaidy- ba. Spektakliui „įsibėgėjus“ buvo išspausdintas ir komentaras, kuriame ap- gailestauta, kad A. Mickevičiaus kūryba vis dėlto liko ne visų suprasta, nes scenoje pasirodžius Piktajai dvasiai, pasigirdo juokas: „Sunku įsivaizduoti ką nors baisesnio, ką nors labiau įžeidžiančio pačius sakraliausius jausmus!“⁵. Gali būti, kad tai buvo susiję kaip tik su netinkamu šio personažo vaizdiniu sprendimu, nors, kas buvo spektaklio scenografas ir kostiumų dailininkas, nė vienoje recenzijoje nenurodyta. Lietuvos mokslų akademijos Vrublev- skių bibliotekoje saugoma nuotrauka, kurioje įamžintas šio *Vėlinių* pasta- tymo IV paveikslas (su veikėjų ir aktorių pavardėmis). Jame vaizduojama

3 Žr. Mirosława Kozłowska, *O „polifonię głosów zbiorowych“: wileńska krytyka teatralna 1906–1940*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe, 2003, p. 97.

4 Wojciech Baranowski, „Dziady“, in: *Kurjer Litewski*, 1906 11 28, p. 1.

5 Alf, „Na stronie. Wrażenia z teatru“, in: *Kurjer Litewski*, 1906 12 05, p. 2.

1.

Spektaklio *Vėlinės* scena, Lenkų teatras, Vilnius, 1906, Jano Hermanowicziaus nuotrauka, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Forefather's Eve, a view of the performance, Polish Theatre in Vilnius, photo: Jan Hermanowicz, 1906

vienuolyno celė, paversta kalėjimo kamera, – skliautuotos erdvės vaizdas sukurtas pasitelkus tapytas dekoracijas, galinėje uždangoje pavaizduotas bizantiška maniera nutapytas Kristus su valdžios ženklais. Dar viena to paties paveikslu su identiškomis dekoracijomis nuotrauka saugoma Nacionalinėje bibliotekoje Varšuvoje; joje vaizduojamas Gustavo, kunigo Petro ir Dvasios susidūrimas – mizanscena, veikėjų išdėstymu ir kostiumais panaši į atviruką iš serijos vaizdų, išleistų po *Vėlinių* premjeros Krokuvoje.

Šis *Vėlinių* spektaklis buvo atnaujintas **1915 m. vasario 19 d.** naujoje erdvėje – nuo 1913-ųjų rudens veikusiame Vaclovo Michnevičiaus suprojektuotame teatre Didžiosios Pohuliankos gatvėje (dab. J. Basanavičiaus g.). Apie techninę šio spektaklio pusę rašyta:

Helmutas Šabasevičius —

Adomo Mickevičiaus Vėlinės XX a. pirmos pusės Vilniaus teatre

2.

Spektaklio *Vėlinės* scena, Lenkų teatras, Vilnius, [1907], Nacionalinė biblioteka, Varšuva (Biblioteka Narodowa, Warszawa)

Forefather's Eve, a view of the performance, Polish Theatre in Vilnius, photo: Jan Hermanowicz, 1907

Čia nebuvo nieko, kas būti turėjo... visiškai nieko! <...> O buvo taip lengva tam užbėgti už akių. Profesorius Ruszczycas taip noriai dalina savo geranoriškus patarimus, ir man atrodo, kad tą būtų buvę galima padaryti labai pigiai.⁶

Po penkerių metų *Vėlinės* vėl grįžo į tą pačią sceną – **1921-ųjų kovo 1 d.** „Liutnios“ salėje spektaklį pagal Stanisławo Wyspiańskiego redakciją pastatė Franciszekas Rychłowski (1878–1949), kaip scenografas spektaklio afišoje, kurią saugo Lietuvos nacionalinis muziejus, nurodytas tapytojas Czechowiczius⁷. **1923-ųjų spalio 19 d.** vėl „Liutnios“ salėje *Vėlines* pastatė Konstantas Tatarkiewiczius (1884–1944), scenografiją sukūrė dailininkas dekoratorius Eugeniuszas Kazimirowskis (1873–1939). Spektaklio recenzijoje daugiausia priekaištauta dėl teksto sutrumpinimų, o vaizdinei pusei dėmesio neskirta, tik paminėta, jog dekoracijos buvo paprastos ir teikė tokius šviesos ir vaizdo efektus, kokių buvo galima tikėtis⁸.

Kitais metais „Liutnios“ salėje įvyko dar viena F. Rychłowskio *Vėlinių* premjera (**1924 10 31**). Spektaklis buvo įtrauktas į iškilmių programą, kurios vienas svarbiausių akcentų – skulptoriaus Zbigniewo Pronaszkos (1885–1958) sukurtas paminklo Adomui Mickevičiui modelio atidengimas. Spektaklio suvokimas daugiausia rėmėsi teksto perteikimo analize, scenovaizdis minėtas prabėgom, nenurodant jo autoriaus, nors su keletu konkretesnių detalių, kurios byloja ir apie režisūrinį sprendimą. Dėl Gustavo sielos

6 C., „Teatr polski. Dziady“, in: *Kurjer Litewski*, 1915 02 21, p. 2. Recenzentas čia veikiausiai prisimena Ferdynando Ruszczyco darbus teatrui – Juliaus Słowackio *Liliją Venedą* (1909) ir Edmondo Rostand'o *Ereluką* (1912); po *Lilijos Venedos* premjeros dailininkas sulaukė palyginimų su garsiaisiais XX a. pradžios teatro reformatoriais Edwardu Gordonu Craige'u, Vsevolodu Mejerholdu ir Konstantinu Stanislavskiu.

7 Išlikusi antrojo šio spektaklio afiša – jis vyko 1921 m. kovo 2 d., dalyvavo žinomas teatro ir kino aktorius Wojciechas Brydziński (1877–1966), sukūręs Adomo Mickevičiaus vaidmenį 1928 m. pastatytame nebyliajame filme *Ponas Tadas* (rež. Ryszardas Ordyński).

8 Hro, „Teatr polski „Lutnia“. Dziady Adama Mickiewicza“, in: *Słowo*, 1923 10 31, p. 3.

3.

Atvirukas su spektaklio *Vėlinės* veikėjais, 1902, Krokva, Nacionalinė biblioteka, Varšuva (Biblioteka Narodowa, Warszawa)

Postcard with the characters of *Forefather's Eve*, 1902, Cracow

kovojančios antgamtinės būtybės – Liuciferis ir Arkangelas Mykolas – šia me spektaklyje buvo supriešintos ne tik spalvomis (juoda ir balta), bet ir tuo, kad Arkangelą vaidino moteris, o jos įvaizdis priminė angelėlį iš vaikų paveikslėlio. Pastebėta, kad baltarusiškos koplyčios dekoracijos dešinėje pusėje buvo „įstrižas futuristiškai kubistinis langas“, retoriškai klausta, „kodėl tokiu atveju kairėje paliktas mielas ir savas altorėlis?“ Netrukus reziumuota: „Laimėi, nei klebonija, nei Bazilijonai, nei Novocilcevo kabinetas jau neturėjo tų „pronaškiškų“ reminiscencijų“⁹ (žodis „pronaškiškos“ skatina galvoti, kad kuriant spektaklį galėjo prisidėti ir paminklo A. Mickevičiui autorius, galbūt ir jo brolis Andrzejus, kuris išgarsės vėlesniu *Vėlinių* pastatymu).

Po kelerių metų Lenkų teatre Pohuliankos gatvėje Stanisławo Wyspiańskio *Vėlinių* inscenizacijos ėmėsi Ryszardas Wasilewskis (1890–1966). Spektaklio premjera įvyko **1929 m. rugsėjo 20 d.**, kaip jo padėjėjas minimas Aleksandras Zelwerowiczius (1877–1955), dekoracijas sukūrė Witoldas Małkowski (1884–1962). „Norint sulaukti sėkmės plačiosios publikos tarpe, Vilniuje pastatymas turi būti kiek įmanoma realistiškesnis ir turtingesnis. Deja, materialiniai ištekliai, tikriausiai, jų stygius yra visos mūsų provincijos veiklos Achilo kulnas“¹⁰, – rašyta po spektaklio premjeros, apibendrinant ir teatro žiūrovų lūkesčius scenoje matyti tikroviškus scenovaizdžius ir kostiumus.

Labiausiai žinomas *Vėlinių* pastatymas buvo sukurtas režisieriaus L. Schillerio (1887–1954) ir scenografo A. Pronaszkos (1888–1961). Pirmiausia spektaklis parodytas Didžiajame teatre Lvove (1932 03 18), po pusantrų metų – Miesto teatre Pohuliankos gatvėje Vilniuje (1933 11 18), po metų – Lenkų teatre Varšuvoje (1934 12 15), dar po kelerių – Nacionaliniame teatre Sofijoje (1937 04 03).

9 Hro, „Teatr polski“, in: *Slowo*, 1924 11 04, p. 2.

10 Zastępa, „Otwarcie teatru miejskiego. „Dziady“ na Pohulance“, in: *Slowo*, 1929 09 22, p. 3.

4.

Andrzej Mielewski spektaklyje *Vėlinės*, 1902,
Krokuva, Nacionalinė biblioteka, Varšuva (Biblioteka
Narodowa, Warszawa)

Andrzej Mielewski in *Forefather's Eve*, 1902, Cracow

A. Pronaszka teatru susidomėjo dar XX a. 2 deš., 1914 m. eksponavo scenovaizdžių projektus, paskelbė tekstą „Apie teatrą, koks jis turi būti“¹¹. Su L. Schilleriu pradėjo bendradarbiauti 1924 m. Wojciecho Bogusławskio teatre Varšuvoje, dažnai dirbo drauge su broliu Zbigniewu. Pirmasis dailininko darbas Vilniuje – žydų teatro „Vilniaus trupė“ spektaklio *Juodasis getas* (pagal Eugene'o O'Neillo pjesę *Visi dievo vaikai turi sparnus*, režisierius Jakubas Rotbaumas (1901–1994), premjera – 1930 12 31) dekoracijos.

Su *Vėlinėmis* A. Pronaszka jau buvo susidūręs – Lodzėje statė jas kartu su režisieriumi Stanisławu Stanisławskiū (1870–1941), premjera įvyko 1917 10 30, o vėliau – tik III dalį – su Aleksandru Węgiorku (1893–1941), premjera – 1921 03 11. Dailininkui buvo artima *Vėlinių* kompozicinė struktūra, reformatoriškas A. Mickevičiaus požiūris į teatrą. Jis rašė:

Adomas Mickevičius, pirmojo pasaulyje sceninio faktomontažo – tokios šiais laikais madingos sceninės formos – autorius tuo pat metu yra ir pirmasis, siekęs atnaujinti simultaninio teatro koncepciją, ieškojęs naujų teatro kelių. <...> Mickevičius jau tada matė visus dėžutinio teatro trūkumus, ieškojo būdų, kaip įveiksminti žiūrovus, užmegzti scenos ir žiūrovų salės kontaktą, ragino šias idėjas realizuoti bendroje, vienoje erdvėje sujungiant ir žiūrovų salę, ir sceną.¹²

L. Schillerio ir A. Pronaszkos *Vėlinių* vaizdinius pavidalus atkurti padeda brėžiniai, saugomi Lietuvos dailės muziejuje¹³. Tai atskiri sceniniai elementai, kuriuos nesunku atpažinti išlikusiose *Vėlinių* nuotraukose

¹¹ Andrzej Pronaszko, *Zapiski scenografa*, Warszawa: Wydawnictwo artystyczne i filmowe, 1976, p. 23.

¹² *Ibid.*, p. 247–248.

¹³ Šie brėžiniai pirmą kartą pristatyti parodoje *(Ne)matomas Vilnius: tarpukario dailės ir architektūros pavidalai*, kuri 2018 m. liepos 12 d. – rugsėjo 16 d. vyko Vytauto Kasiulio dailės muziejuje.

iš Lvovo ir Varšuvos pastatymų. Dauguma šių brėžinių turi pavadinimus, nurodančius, kokiam spektaklio epizodui jie skirti: *Scena I, II; Vilniaus salonas; Varšuvos salonas; Kopyčia*. Brėžiniai paspalvinti, su techniniais komentarais, skirtais dekoracijų gamintojams. Vienas šio rinkinio brėžinių, vaizduojančių laiptuotą pakylą ir tris kryžius, turi užrašą *Kunigo namai*. Dauguma Vilniuje saugomų brėžinių elementų atpažįstami nuotraukose, užfiksuosiose Lvovo ir Varšuvos spektaklių vaizdus. Akivaizdu, kad atskirai nubraižyti spektaklio elementai buvo komponuojami kartu – pavyzdžiui, vienoje Varšuvos spektaklio nuotraukoje matyti du elementai iš skirtingų Vilniuje saugomų brėžinių – fone trys kryžiai iš *Kunigo namų*, artimesniame plane – kolona su stilizuota draperija iš *Varšuvos salono*. Toks lakoniškas, apibendrintas, į reikšmes, plastines formas, o ne iliustravimą orientuotas scenovaizdžio kūrimo principas vilniečiams nebuvo priimtinas. Po Vilniaus premjeros rašyta:

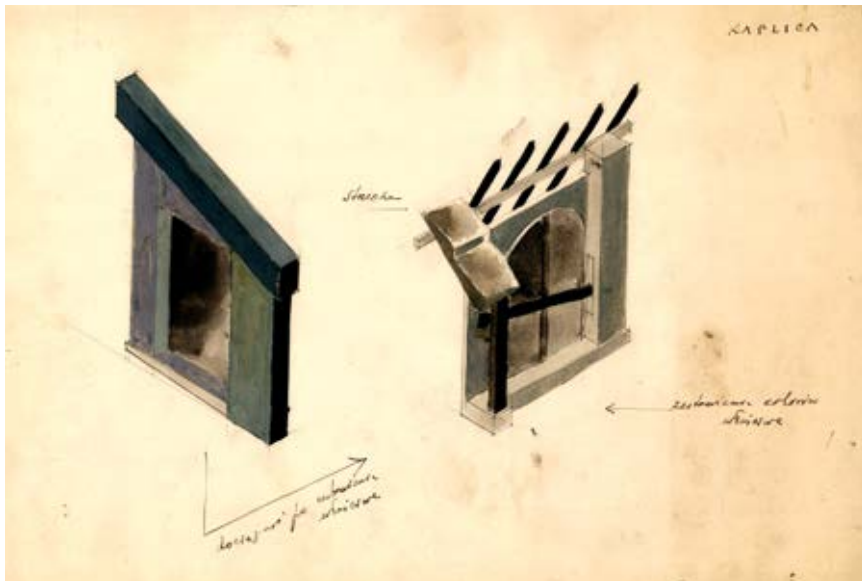
Vis dėlto broliams Pronaszkom su Vilniumi ir Mickevičiumi nesiseka. Iki šiol prie Vilijos gąsdina iš lentų sukaltas Mickevičius, ir kažkaip niekam į galvą neateina jį iškalti iš marmuro arba išlieti iš bronzos. Tačiau Vilnius prie jo jau „priprato“, tai gal pripras ir prie tokių, kaip vakarykštės, „Vėlinių“.¹⁴

Praėjus daugiau kaip dvidešimčiai metų po *Vėlinių* premjerų Lvo-ve, Vilniuje ir Varšuvoje, 1955 m. lapkričio 5 d. laiške teatro ir literatūros istorikui Tadeuszui Sivertui (1906–1995) A. Pronaszka pateikė nemažai patikslintos informacijos apie bendradarbiavimą su L. Schilleriu statant *Vėlines*. T. Sivertas veikiausiai jam buvo atsiuntęs savo referato, kurį lapkričio 8 d. skaitė A. Mickevičiui skirtoje konferencijoje Lenkijos mokslų akademijoje, tekstą. Scenografas tvirtino:

[Režisierius] matė „Vėlines“ po kupliais lietuviškų ažuolų vainikais, ant trijų aukštėjančių pakylų, sujungtų laiptais. Aš „Vėlines“ mačiau ant vienos didžiulės banguotos kalvos, nukeliančios žiūrovo vaizduotę į visos Lenkijos platybes, su trimis kryžiais gilumoje, kurie suteikia scenovaizdžiui lenkiškos Golgotos prasmę.¹⁵

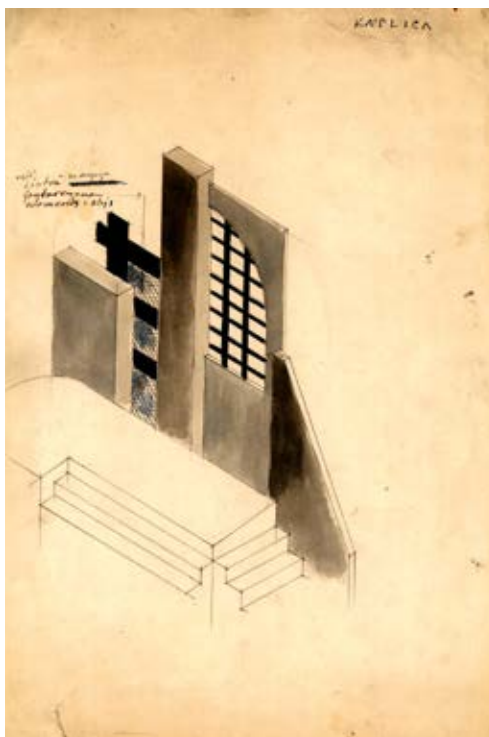
14 Pilawa, „Teatr na Pohulance. „Dziady“ Mickiewicza“, in: *Dziennik Wileński*, 1933 11 20, p. 1.

15 Andrzej Pronaszko, *op. cit.*, p. 308.

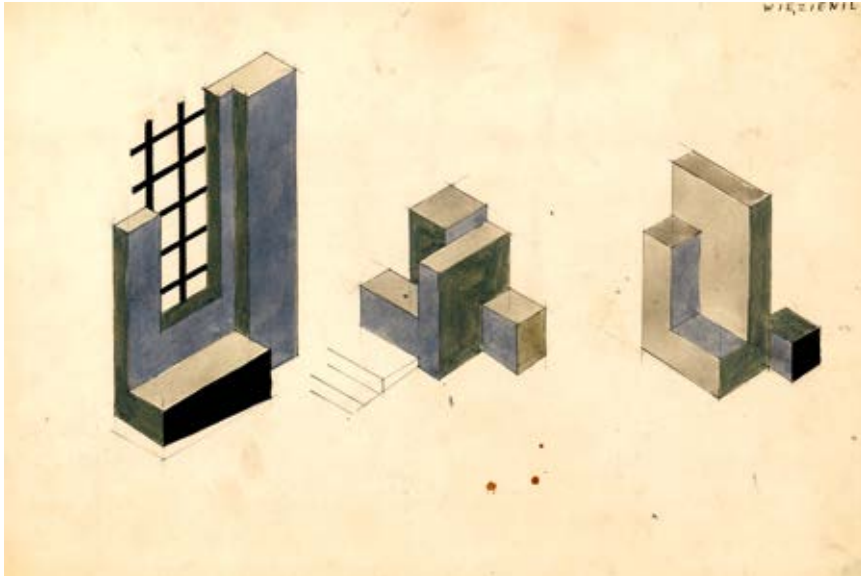
5.
Andrzejus Pronaszka, *Koplyčia*, scenovaizdžio detalės brėžinys spektakliui *Vėlinės*, 1933, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Andrzej Pronaszko, scenographic sketch of *Chapel* for *Forefather's Eve*, 1933

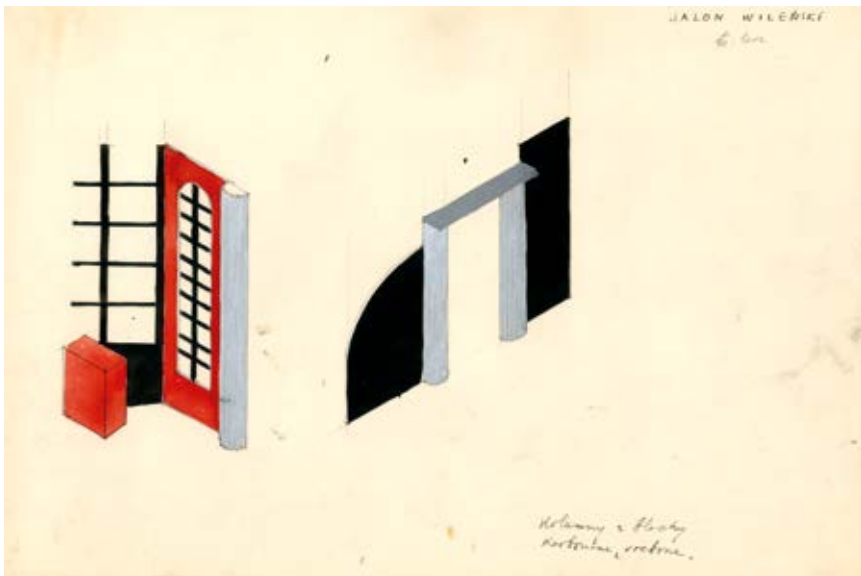
6.
Andrzejus Pronaszka, *Koplyčia*, scenovaizdžio detalės brėžinys spektakliui *Vėlinės*, 1933, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Andrzej Pronaszko, scenographic sketch of *Chapel* for *Forefather's Eve*, 1933

7.
 Andrzejus Pronaszka, *Kalėjimas*, scenovaizdžio
 detalės brėžinys spektakliui *Vėlinės*, 1933, Lietuvos
 nacionalinis dailės muziejus

Andrzej Pronaszko, the scenographic sketch of *Prison*
 for *Forefather's Eve*, 1933

8.
 Andrzejus Pronaszka, *Vilniaus salonas*, scenovaizdžio
 detalės brėžinys spektakliui *Vėlinės*, 1933, Lietuvos
 nacionalinis dailės muziejus

Andrzej Pronaszko, the scenographic sketch of
Vilnius Salon for *Forefather's Eve*, 1933

Pagal atsiųsto rankraščio puslapius jis taip pat tikslino ir kitas detales:

Nė viename mano „Vėlinių“ scenovaizdyje nebuvo „menkų kaimo kapinių su aplūžusiais kryžiais ant tirštai išmėtytų kapelių“ <...>, niekada nebuvo „sugriuvusio koplyčios stogo“. Buvo jos sintetinis, apibendrintas vaizdas.¹⁶

Dailininkas priminė, jog norėjo spektaklyje naudoti didžiules „skulptūriškai sukonstruotas“ figūras, nors režisierius galvojo pasitelkti aktorius, vilkinčius angelų kostiumus. Tai, kad sumanymas nebuvo įgyvendintas, buvo susiję ne su techniniais sunkumais, o dėl didžiulių figūrų ir aktorių menkų balsų neatitikimo. A. Pronaszka taip pat atkreipė dėmesį į kūrybinio bendradarbiavimo reikšmę statant spektaklį, pasitelkdamas dar vieną detalę. Režisieriaus norėta vienoje iš scenų panaudoti veidrodį, kuriame atsispindėtų Senatoriaus atvaizdas. Tuo tarpu dailininkas sukomponavo dvi viena su kita kampu besijungiančias veidrodines sienas, kurias vėliau puikiai panaudojo režisierius ir aktoriai.

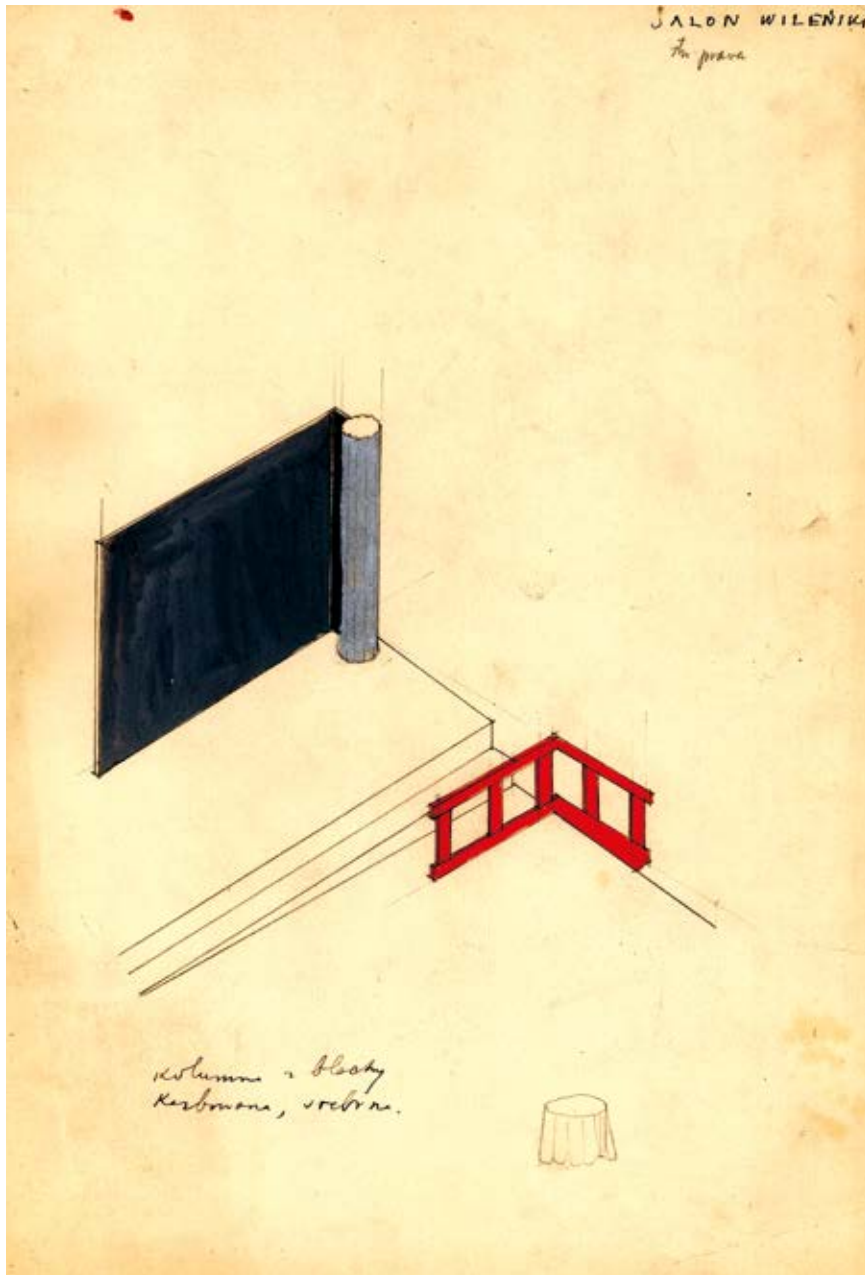
L. Schillerio ir A. Pronaszkos spektaklis buvo paskutinis *Vėlinių* pastatymas Vilniuje XX a. pirmoje pusėje. Paskutiniaisiais metais Miesto teatrui vadovavęs režisierius Leopoldas Pobóg-Kielanowski (1907–1988) repertuarą praturtino vertingais pasaulinės klasikos veikalais, tarp kurių – Pedro Calderóno de la Barcos *Zalamėjo teisėjas* (1938 12 17), Aischilo trilogija *Orestėja* (rež. Mieczysławas Szpakiewiczus, 1938 04 30), Kazimierzo Bróńczyko (1888–1967) *Rejtanas* (premjera – 1939 05 03), kurio vieną iš scenų Leopoldas Pobóg-Kielanowski kartu su scenografais Janu Golusu (1895–1964) ir Kamila Golus surežisavo scenoje atkurdami Jano Matejkos (1838–1893) drobę *Rejtanas. Lenkijos griūtis* (1866, Karališkoji pilis, Varšuva).

Per dvidešimt penkerius metus A. Mickevičiaus *Vėlinių* vilnietiška inscenizacijų tradicija nesusiformavo – buvo remiamasi kituose miestuose statytų spektaklių vaizdiniais principais pritaikant juos prie Vilniaus scenų, scenovaizdžius kūrę dailininkai buvo susiję su kitomis dailės mokyklomis¹⁷.

Penkiems mėnesiams praėjus po *Rejtano* premjeros Vilnius grąžintas Lietuvai; afišas pradėta spausdinti lenkų ir lietuvių kalbomis; teatre

¹⁶ *Ibid.*, 309.

¹⁷ Stepono Batoro universiteto Dailės skyriaus dėstytojų, studentų ir absolventų indėlių į Vilniaus teatro kultūrą dar reikėtų atidžiau patyrinėti.

9. Andrzejus Pronaszka, *Vilniaus salonas*, scenovaizdžio detalės brėžinys spektakliui *Vėlinės*, 1933, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Andrzej Pronaszko, the scenographic sketch of *Vilnius Salon* for *Forefather's Eve*, 1933

10.
Andrzejus Pronaszka, *Varšuvos salonas*, scenovaizdžio detalės brėžinys spektakliui *Vėlinės*, 1933, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Andrzej Pronaszko, the scenographic sketch of *Warsaw Salon* for *Forefather's Eve*, 1933

11.

Spektaklio *Vėlinės* scena, režisierius Leonas Schilleris, scenografas Andrzejus Pronaszka, Lenkų teatras, Varšuva, 1934, Lenkijos mokslų akademijos Teatro institutas, Varšuva (Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk)

A scene from *Forefather's Eve*, dir. Leon Schiller, stage designer Andrzej Pronaszko, Polish Theatre in Warsaw, 1934

12.

Spektaklio *Vėlinės* scena, režisierius Leonas Schilleris, scenografas Andrzejus Pronaszka, Lenkų teatras, Varšuva, 1934, Stanisława Brzozowskiego nuotrauka, Zbigniewo Raszewskiego teatro institutas, Varšuva (Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego)

A scene from *Forefather's Eve*, dir. Leon Schiller, stage designer Andrzej Pronaszko, Polish Theatre in Warsaw, 1934, photo: Stanislaw Brzozowski

Pohuliankos gatvėje įsikūrė 1940 m. sausio 25 d. įsteigtas Vilniaus valstybinis teatras, spektaklius pradėjęs rodyti pirmosios sovietinės okupacijos laikotarpiu. Ši trupė, tapusi Lietuvos valstybiniu akademinio dramos teatru, tik po daugiau nei pusšimčio metų *Vėlinės* pristatė lietuviškai. Spektaklio premjera, sumanyta režisieriaus Jono Vaitkaus, 1988 m. ėmusio vadovauti šiam teatrui, įvyko jau po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo – 1990 m. balandžio 13 dieną. Spektaklio scenovaizdį ir kostiumus sukūrė Jonas Arči-kauskas, muziką – Algirdas Martinaitis. Kitais metais spektaklis parodytas Lenkijoje – tarptautiniame teatro festivalyje „Kontakt“ (Didžiajame teatre Varšuvoje) ir Krokuvoje, kurioje prasidėjo sceninis *Vėlinių* gyvenimas. Šio miesto televizijos profesionalų dėka pirmosios lietuviškos *Vėlinės* buvo nufilmuotos ir išliko istorijai.

Gauta ——— 2020 05 13

Literatūra

- Alf, „Na stronie. Wrażenia z teatru“, in: *Kurjer Litewski*, 1906 12 05.
- Bakutyté Vida, *Vilniaus miesto teatras: egzistencinių pokyčių keliu. 1785–1915*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011.
- Baranowski Wojciech, „Dziady“, in: *Kurjer Litewski*, 1906 11 28.
- C., „Teatr polski. ‚Dziady‘“, in: *Kurjer Litewski*, 1915 02 21.
- Hro, „Teatr polski ‚Lutnia‘. Dziady Adama Mickiewicza“, in: *Słowo*, 1923 10 31.
- Hro, „Teatr polski“, in: *Słowo*, 1924 11 04.
- Kozłowska Mirosława, O „polifonię głosów zbiorowych“: wileńska krytyka teatralna 1906–1940, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe, 2003.
- Pilawa, „Teatr na Pohulance. ‚Dziady‘ Mickiewicza“, in: *Dziennik Wilenski*, 1933 11 20.
- Pronaszko Andrzej, *Zapiski scenografa*, Warszawa: Wydawnictwo artystyczne i filmowe, 1976.
- Wyjątki z nowoczesnych poetów polskich, tłumaczone na język litewski*, Wilno: 1837.
- Zastępcza, „Otwarcie teatru miejskiego. ‚Dziady‘ na Pohulance“, in: *Słowo*, 1929 09 22.

Summary

Adam Mickiewicz's *Forefather's Eve* in the Theatres of Vilnius During the First Half of the 20th Century

Helmutas Šabasevičius

Keywords: *Forefather's Eve*, Adam Mickiewicz, Vilnius, Andrzej Pronaszko.

The paper discusses the tradition of the stage interpretations of Adam Mickiewicz's poem *Forefather's Eve* [Liryki lozańskie] that became established in Vilnius during the first half of the 20th century. The paper focuses on visual forms of production, and acknowledges the input of set designers who rendered this literary masterpiece and its poetic visions. During the period until the WWII, the play was produced six times, and the artistic forms of these productions changed according to the cultural situation of the times. However most of these productions were focused on recitations of the poem, development of the art of acting, and communication of the poet's philosophical ideas to the audience. Meanwhile other aspects of these productions, such as stage design and costumes, were mostly overlooked and rarely mentioned in critical reviews. In the context of all its productions, the last one presents the greatest interest because it was directed by the famous Polish theatre director Leon Schiller, and the stage design was created by the prominent Polish visual artist Andrzej Pronaszko. Before the premiere in Vilnius, this artistic tandem showed their production of *Forefather's Eve* in Lvov (Ukraine), Warsaw (Poland) and Sofia (Bulgaria). Together with the photographs from the shows in Lvov and Warsaw, Pronaszko's set design projects are now part of the collection in the Lithuanian National Museum of Art, and they allow us to better understand the concept of their production which was based on generalised artistic forms and their use of laconic symbolism. According to the artist's statements written decades after these premieres, the set designer took an active part in the

creation of plastic forms and their meanings. However, the contemporaries of this production of *Forefather's Eve* did not fully appreciate the artist's modern approach – their feedback was mostly based on stereotypes that dominated the reception of Mickiewicz's poetry in general and *Forefather's Eve* in particular.